

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

כי תבוא תשע"ה

פרשת שבוע

ושמע ישראל – תורת ישראל, ארץ ישראל ועם ישראל

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

הביטוי **שמע ישראל**, הנאמר בבוקר ובערב של כל יום, הפך ברבות הדורות לסמל של חיים יהודיים. כל ילד יהודי אמור להכירו מגיל צעיר מאוד. הסיפור אודות הרב הראשי הראשון של מדינת ישראל, הגרא"י הרצוג זצ"ל, שזיהה ילדים יהודים שחסו במנזרים בזמן שואת יהודי אירופה, על ידי קריאת שמע ישראל, מפורסם מאוד. ננסה לבחון כיצד התורה מוסרת לנו מסר רוחני משמעותי תוך כדי שימוש דווקא בביטוי זה. נקדים עוד הקדמה קצרה. הכתוב מעביר אלינו את דבר ד'. בפשט, בדרש, ברמז ובסוד. לעתים, המסר הוא ישיר באמצעות השפה, ולעתים המסר מועבר באמצעות רמזים ושימוש בביטויים המשמשים כהפניה למקומות אחרים. לתופעה זו קראנו בעבר "הערות שוליים".

נבאר את שיחתנו.

ההופעה המפורסמת ביותר של הביטוי שהפך ל"המנון האמונה" היא כמובן:
"שמע ישראל יקוץ אלהינו יקוץ אחד" (דברים ו' ד)

הביטוי מופיע שוב בארבעה מקומות:

1. ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם: יקוץ אלהינו פרת עמנו ברית בחרב" (דברים ה' א-ב). הדגש הוא על החוקים והמשפטים שעל קיומם נכרתה הברית בהר סיני-חורב.
2. "שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים מן ערים גדלות ובצרת בשמים: עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתצב לפני בני ענק: וידעת היום כי יקוץ אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יקוץ לך" (דברים ט' א-ג)
3. "ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם: כי יקוץ אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם" (דברים כ' ג-ד).
הדגש בשני מקורות אלה, הוא על המאבק לכבוש את ארץ כנען והפיכתה לארץ ישראל. חז"ל כבר לימדונו "ארץ ישראל נקנית ביסורין". לכן הכתובים מחזקים את העם לקראת המאבק הקשה על ארצם ומולדתם, ארץ חמדתם. והאחרון מופיע בפרשתנו:
4. "וידבר משה והכהנים הלויים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליקוץ אלהיך: " (דברים כ"ז ט). במקור זה הדגש הוא על הצד הלאומי. עם ישראל איננו רק צירוף של יחידים העוסק בתורה ובמצוות שגר בארץ ישראל. עם ישראל-כנסת ישראל-נשמת ישראל זה מה שהופך אותנו לאחרים.
בחינה של ארבעת ההופעות מגלה כי הם עוסקים בשלשת המהויות המהוות את ההווייה היהודית, שהיא שלמה רק בשילוב של כולן. המקור הראשון עוסק בתורת ישראל – התורה שכוללת את החוקים והמשפטים אותם קיבלנו על עצמנו בזמן החווייה המכוננת של מעמד הר סיני.
המקורות השני והשלישי עוסקים בארץ ישראל – הארץ האחת והמיוחדת, המקום שהשכינה שורה בו, ארץ הנבואה, הארץ שרק בה אפשר לקיים את כל המצוות.
המקור הרביעי עוסק בעם ישראל – עם סגולה. העם שמצד אחד לימד את האנושות, כמעט כולה, מהי אמונת הייחוד ומצד שני העניק את התרומה המדעית הגדולה ביותר, מעל ומעבר לכל פרופורציה יחסית למניינו.
השימוש באמצעי סגנוני זה, ממחיש ומדגיש מחדש את חשיבותם של שלשת המרכיבים המרכזיים הללו ביחד כיסוד האמונה היהודית.

לקראת ימי הדין וחשבון-הנפש, הבה נתפלל כי נזכה
שעוד יותר אנשים מבני עמנו יתחזקו באמונתם על כל מרכיביה.

<p>לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד</p>	<p>לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל</p>	<p>לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לע"נ מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלביע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט</p>
---	---	---	---	--

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

כמשה בשבעה באדר

הרב עקיבא כהנא

הגמרא בניזיר (יד, א) מסתפקת מהו הדין כשאדם אומר שיהיה 'כמשה בשבעה באדר', האם הוא נחשב ניזיר או לא. נשאלת השאלה מדוע שאדם האומר כן יהיה ניזיר?

רש"י כתב שהסברא לומר שאמירתו תחשב כקבלת ניזירות היא משום שמאותו יום שמשה נפטר מן העולם שוב לא שתה יין. לכאורה, קשה להבין פירושו, שהרי אין לומר שאדם שאינו שותה יין משום שאינו חי יש בזה משום ניזירות. **המאירי (ד"ה כבר ביארנו)** כתב שהפירוש הוא שמן הסתם ביום מותו עצמו הוא לא אכל ושתה, ומזה נובע ספק הגמרא. אך כתב שלמעשה אין לגמרא כלל ספק, ודבר פשוט הוא שהנודר כמשה בשבעה באדר אינו כלום, שהרי הנודר לא התפיס באדם שקיבל ניזירות, אלא באדם שלא שתה יין מסיבות אחרות.

תוספות מפרשים שבזמן שמת משה היו אנשים רבים שנדרו ניזירות משום הצער על מיתתו, וכשאדם אומר הריני כמשה בשבעה באדר, כוונתו שהוא כאדם ששמע על מיתת משה ונדר ניזירות. הצד לדעתו לומר שהוא לא יהיה ניזיר הוא משום שבאותו יום משה גם נולד ובאותו יום הייתה שמחה, ולא צער, ולמעשה אותו אדם קיבל על עצמו לשמוח כיום שנולד בו משה (מכאן יש שמוצאים מקור לשמחה בימי הולדת).

קרו אורה (ד"ה אמר כמשה) ביאר שיש ראייה לדברי תוספות שעם ישראל היו ניזירים אחרי מות משה, מספרי (דברים שנו, ח) שם למדו שמשך זמן הניזירות הוא שלושים יום כמו שלושים ימי אבל משה ולכן מן הסתם בימי אבל משה האנשים היו ניזירים.

הרמב"ם (פרק ד מהלכות ניזירות) לא הביא את ספק זה כלל. **רדב"ז (ד, ח) ולחם משנה (ד, ו)** ביארו שזאת משום שלדעת הרמב"ם הספק לא נפשט, וספק ניזירות להקל. **אמנם תורת חיים (מהרח"ש ג, לה) תמה על זה** שלדבריהם היה לרמב"ם לכתוב את המקרה ולכתוב שהדין להקל, ולא היה לו להשמיט. **וכותב** שאולי השמטת הרמב"ם נובעת מכך שמקרה זה הוא דבר שאינו מצוי. **אמנם לפי דברי המאירי** אין כלל קושיה מדוע הרמב"ם השמיט זאת.

הרמב"ם (ניזירות ד, י) פסק שאדם האומר שהוא ניזיר יום אחד לפני מיתתו חייב לנהוג כל חייו בכל דיני הניזירות וזאת משום שהוא אינו יודע מתי יום מותו. **ולדעת ה'צפנת פענח'** הרמב"ם ביאר אחרת לגמרי את ספק הגמרא, וממנה הוא למד את דינו: הרמב"ם למד בגמרא שהאומר 'הריני כבר קיבל על עצמו ניזירות, והאמירה 'כמשה בשבעה באדר' אינה התפסה באדם אחר שקיבל ניזירות, אלא תיאור זמן מתי תחול הניזירות, והיא תחול כמו 'משה בשבעה באדר' דהיינו ביום מותו של האדם. הגמרא הסתפקה שמא אדם שאינו יכול להשלים ניזירותו אינו ניזיר, אך להלכה הוא ניזיר (כן פירש גם הגרי"ז בחידושו לניזיר). ולדעתו מספק זה עצמו למד הרמב"ם את דינו שהניזירות חלה, והוא חייב להיות ניזיר כל ימיו. **כך למעשה** הרמב"ם גם פסק את הגמרא של 'משה בשבעה באדר'.

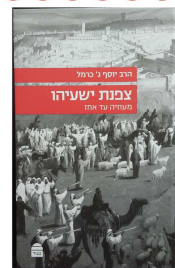
סיכום: הגמרא מסתפקת האם האומר 'הריני כמשה בשבעה באדר' נחשב לניזיר, לדעת רש"י והמאירי הוא מתפיס במשה שלא שתה יין, ולדעת תוספות הוא מתפיס באנשים שנדרו ניזירות אחרי מות משה. חלק מהמפרשים ביארו שהרמב"ם לא הביא את הספק משום שהוא פסק בו לקולא, או משום שהוא אינו מצוי, אך לפי המאירי הגמרא לא הסתפקה, והיה ברור לה שאין כאן ניזירות כלל. לדעת ה'צפנת פענח' הרמב"ם פסק את גמרא זו אלא שהבין שהיא עוסקת באדם האומר שניזירותו תחול יום לפני מיתתו.

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטריט, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער (טל': 1599-5000-54 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il)
ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים (טל': 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

'תשובה' - לא מה שחשבתם

יש מושגים שרק מלשמוע את הצליל שלהם אתה מתייבש. כבדות נמסכת בעורקיך, ותחושה של ריפיון וחולשה משתלטת עליך. אחד מהם הוא המושג 'חזרה בתשובה'. שתי מילים בסך הכול, אך הן גוררות איתן משא כבד ומעיק. עגלה מליאת אסוציאציות של רגשות אשם, תסכול וחשבון נפש נוקב, כשמנגינה נוגה של "אשמנו, בגדנו, גזלנו..." מסתלסלת ברקע. הדתיים פתרו את הבעיה בכך שהעבירו את כובד האחריות ישר לאחיהם החילונים. "שיהם יחזרו בתשובה! יתחילו לשמור שבת, כשרות, טהרת המשפחה..." החילונים, מצידם, לא היו צריכים לפתור את הבעיה, שהרי מבחינתם, כלל אינה קיימת - "עזוב אותך, הדברים האלו לא בשבילנו, אנחנו הרי חילונים..."

משורר התשובה

ג' באלול, הוא יום עלייתו לגנוי מרומים של הכהן הגדול, הרב אברהם יצחק קוק זצ"ל. שתל הקב"ה בכל דור נשמות מיוחדות של צדיקים שיאירו בתורתם ויהיו כעמוד האש שלפני המחנה. אחד המיוחדים שבהם היא הרב קוק. ענק רוחני שידידו רב לו בכל מקצועות התורה – הלכה ואגדה, מוסר וקבלה, מדרש ושירה. כל זאת לצד ידע רחב בהגות העולמית, יכולת הנהגה ואישיות מופתית, שטווח השפעתה חורג בהרבה מתקופת חייה. הרב קוק השאיר אחריו יבול עצום של כתבים, שעד היום, כמעט שמונים שנה אחרי פטירתו, לא כולם יצא לאור. והאיש הגדול הזה, שלא היה תחום רוחני שמגע הקסם שלו לא הותיר בו חותם, חש משיכה כבירה וטוטאלית דווקא למושג ה'תשובה'. ולמרות שתחומי עיסוקו והגותו הקיפו את הכול, לא נמנע מלכתוב על עצמו את המשפט המפליא הבא: "הנני מוצא את עצמי נוטה לחשוב ולדבר תמיד רק על אודותה". הוא לא הסתפק בזה והוסיף "רוח התשובה מרחף בעולם והוא נותן לו את עיקר ציביונו", ובמקום אחר "התשובה היא תופסת את החלק היותר גדול בתורה ובחיים, עליה בנויות כל התקוות האישיות והציבוריות".

קצה הקרחון

כל המשפטים האלו נראים מוגזמים, שלא לומר מוזרים, ביחס למושג התשובה שאנחנו מכירים. אדם חטא, פישל – עכשיו הוא צריך לתקן, ולחזור בתשובה. זה כל הסיפור, לא? כמובן שדבר כזה כמובן שייך רק לחוטאים ולא לצדיקים גמורים, והוא רלוונטי רק לבני אדם בעלי בחירה אך לא לבעלי חיים או לחפצים דוממים. אבל כשאנו פותחים את הספר המופלא "אורות התשובה" (בין היחידים שיצאו לאור עוד בחייו של הרב קוק, שאמר עליו "את אורות התשובה צריכים ללמוד בלי גבול", ואף היה לומד בו בעצמו בימי אלול), אנו מגלים שכנראה מעולם לא הבנו באמת מה זו תשובה. "ממעמקים באה התשובה...משאיפת המציאות כולה להיות יותר טובה ומזוככת, יותר חסינה ומעולה ממה שהיא" (אורות התשובה ו, א). נסביר במילים פשוטות – כשברא הקב"ה את העולם הוא יצר מציאות שבה ההעלם וההסתת רב על הגלוי. ההתרחשות החומרית נראית העיקר, ושטף החיים הכולל מלחמות וסכסוכים, יצרים ואינטרסים, קלקולים וחטאים, נדמה לנו כדבר הבלעדי. אך במעמקי המציאות קיימת גם נשמה. הכוח הגרעיני שמזרים חיים ודוחף ללא הרף את המציאות קדימה אל מקום גבוה וטוב יותר. והנשמה הזו לא מפסיקה לרגע אחד להתגעגע ולכסוף להתחבר שוב אל דודה. והשאיפה הזו אל הטוב המוחלט והשלם, אל האינסוף ברוך הוא - היא זה שמחוללת את כל תנועות ההתקדמות האנושית והעולמית לאורך כל ההיסטוריה.

מה הקשר בין פמיניזם, איכות הסביבה ודמוקרטיה?

התפיסה החדשנית הזו מרחיבה את מושג התשובה בלי גבול, ופוקחת עיניים להבין שהרבה תהליכים 'חילוניים' כביכול, שעד היום ייתכן וראינו בהם משהו נפרד, זר לעולם התורני - הם בעצם זרם מים בנהר החיים הגדול של התשובה. הדאגה לזכויות האדם ולעצירת פגיעה במיעוטים, למניעת קיפוח האישה ולביעור הבערות בעולם, הדחיפה לשדרג את הטכנולוגיה ולקדם את המדע והרפואה, לשמירה על איכות הסביבה ולהקפדה על אורח חיים בריא וספורטיבי - כל אלו הם חלק מתהליך התשובה שעובר על עולמנו בדרך לתיקונו במלכות שד-י. ברור שההתעלות המוסרית וההתפתחות התורנית הם המוקד ועמוד השידרה של התנועה הזו, אך היקפה פורץ את גבולות בית המדרש, ואין משהו בתנועת המציאות קדימה, שאינו כלול בו. תשובה במובן העמוק הזה – של החתירה הבלתי פוסקת אל-על, כוללת בתוכה צדיקים גמורים לא פחות מאשר רשעים, והיא מפעמת לא רק בבני אדם אלא בכל פרה גועה, ציפור מציצת ופרח מבלבל. כמובן שגם חזרת ישראל לארצו והקמת מדינתו הם נדבך חשוב בתהליך התשובה הזה, וגם אם הוא נעשה על ידי 'כופרים גמורים', הרי שהם בעלי תשובה גדולים, מבלי ידיעתם. מושג התשובה שאנחנו מכירים, במובן של תיקון לחטא ספציפי, הוא רק סעיף קטן, קצה קרחון, של המובן המלא והעצום של תשובה.

עליית מדריגה

ונקודה למחשבה לסיום: האם ייתכן שכמו שאת ההבנה שלנו במושג התשובה צריך לשדרג, להעמיק ולגלות בו אופקים חדשים, כך אפשר וצריך לעשות בכל המושגים התורניים שהכרנו כבר כילדים אך ייתכן שאנו רק מגרדים הקליפה החיצונית שלהם, כדוגמת 'תורה', 'תפילה', 'שבת', 'צניעות' ועוד?

Antwerp, Belgium

אנטוורפן, בלגיה
סיוון תשע"ב

אונאה ביהלומים גולמיים

שאלה

יהודי העוסק במכירה של יהלומים גולמיים פנה אליי בשאלה. הוא מוכר לסוחרים אבני גלם שמלטשים את האבן ומפיקים ממנה יהלום יפה ואותו הם מוכרים לחנויות תכשיטים. לא מכל יהלום גולמי אפשר להפיק יהלום יפה. כדי להחליט מה אפשר להפיק מחומר הגלם נדרשת מומחיות. במשך כל השנים הנוהג היה שהסוחר שקונה את חומר הגלם בוחן אותו במומחיותו, ועל פי ההערכה שלו למחיר היהלום שיופק ממנו הוא נותן למוכר הצעת מחיר. לא פעם אירע שהקונה טעה ויצא נפסד, כי התברר שהיהלום שיצא מחומר הגלם שווה פחות בהרבה ממה שהוא העריך, ולעתים קרה גם הפוך. לפני כמה שנים המציאו מכונה משוכללת ויקרה שמבצעת בדיקה דקדקנית באבן הגולמית וקובעת איזה יהלום אפשר להפיק ממנה. מכונה זו אינה נחלת כל סוחר יהלומים, אלא היא נמצאת במשרדי חברה שמספקת את השירות למעוניינים בכך. מכיוון שהבדיקה של האבן במכונה אורכת כשלושה ימים, רק מי שהאבן בבעלותו יכול לבצע את הבדיקה. שום מוכר לא ייתן לקונה פוטנציאלי את האבן לבדיקה למשך שלושה ימים מחשש שיפסיד לקוח אחר שיבוא בזמן זה. עד לא מזמן, כאשר היו מעבירים את האבן לבדיקה במכונה היה נשאר עליה סימן קטן שהקונה הפוטנציאלי היה יכול להבחין בו. בשל כך, הוא היה יכול לשאול את המוכר אם בוצעה בדיקה והיה נזהר מלהציע מחיר גבוה מדי. לאחרונה שכללו את הטכנולוגיה, וכיום אפשר לבצע את הבדיקה באבן הגולמית בלי השארת עקבות. בעקבות זאת נוצר מצב שלא פעם מוכר מציע אבן גולמית למכירה אחרי שביצע בה בדיקה במכונה והוא יודע מה המחיר המקסימלי שהאבן הזו שווה. לקונה הפוטנציאלי שבוחן אותה הוא לא מספר שבוצעה בדיקה, ועל פי טביעת העין שלו הוא מציע מחיר גבוה יותר, מחיר שבוודאות יגרום לו הפסד. השאלה היא אם חלה על המוכר חובה להודיע לקונה שהתבצעה בדיקה והמחיר אינו משתלם עבורו? שלוש נקודות שחשוב לציין:

- א. השואל מודה שאם הקונה ישאל אותו אם בוצעה בדיקה במכונה הוא לא ישקר. או שהוא יודה שבוצעה בדיקה או שהוא יתחמק. אלא שהוא יורק מעט קונים יודעים על קיום המכונה או שעדיין רגילים שאם בוצעה בדיקה היא משאירה עקבות, ומשלא זיהו אותם הם לא שואלים על כך, לכן המוכר מרגיש שיש כאן חשש למעשה לא מוסרי: שעה שהוא יודע שהקונה מציע מחיר לא משתלם והקונה כלל אינו יודע שיש בידי המוכר את המידע הזה.
- ב. גם לאחר שהאבן עברה את הבדיקה במכונה נדרשת מהמוכר מיומנות. המוכר מקבל מהמכונה נתונים ועליו להזין אותם במחשב שלו ולעבד אותם עם תכנה מיוחדת שהוא רכש.
- ג. גם אחרי שהאבן עוברת בדיקה במכונה אי אפשר לומר בוודאות מה המחיר המקסימלי של היהלום, היות שמדובר במסחר, וכל אחד מתמחר את האבן לפי מכלול השיקולים שעומדים לנגד עיניו.

תשובה

- א. מרמה במסחר¹, אפילו אם אין הפרש ממוני בין האמת ובין מה שמצהירים עליו, יש בה משום גנבת דעת². וכן אם עושה מעשה בידיים שיש בו הטעיה ממונית, אף על פי שאינו אומר דבר – יש בזה אונאה³.
- ב. דבר הנמכר על הספק בלי שהמוכר או הקונה יודעים כמה יש בו, כגון עפרות זהב להוציא מהם זהב, ונמצא אחר כך שהיה בעפר פחות או יותר זהב ממה ששיערו; או כבמקרה דנן, בסוחרים ביהלומים גולמיים, ונמצא אחר כך שהיהלום היה שווה יותר או פחות ממה שאמדו בדעתם – נחלקו הפוסקים אם יש בו דין אונאה⁴.
- ג. אם יש מנהג למכור באופן הנ"ל, נראה שלכל הדעות אין בזה משום אונאה⁵.
- ד. אם המוכר בדק במכונה ויודע את תוצאות הבדיקה והקונה אינו יודע, והבדיקה מבררת בבירור שהיהלום אינו שווה את המחיר שהקונה מציע, לכל הדעות יש בכך אונאה⁶. אך אם הבדיקה אינה מבררת בבירור את ערך היהלום, אלא רק מסייעת בהערכת שוויו, ועדיין היהלום נמכר על הספק, אין המוכר צריך לספר לקונה שנעשתה בדיקה.

¹ התורה התייחסה לכך בחומרה: "אבן שלמה וצדק יהיה לך ... כי תועבת ה' א-להיך כל עשה אלה" (דברים כה, טו-טז).
² רמב"ם (הלכות דעות ב, ו). ראה גם בספר המפתח (רמב"ם מהד' פרנקל שם) ובמגיד משנה (להלכות מאכלות אסורות ח, יד) דיונים במקרה שאינו אומר שקר במפורש, אלא נותן לקונה להניח הנחות שגויות.

³ כגון הבורר פסולת מהגריסים העליונים ומניח הפסולת בתחתונים (שולחן ערוך חו"מ רכת, יז).
⁴ בשו"ת מהרש"ך (חלק ג סי' סב) דימה מקרה זה לקניית פירות אכסרה, דהיינו בלי מידה ובלי משקל, שהרי בשני מקרים אלו אינו יודע כמה קונה, מה לי כמות פירות לא מדודה מה לי זהב בעפר? לפיכך, לדעת הרמב"ם (הלכות מכירה יג, ב) והשולחן ערוך (חו"מ רכז, יט) קנה ומחזיר אונאה. ואף שלדעת הרא"ש (בבא מציעא פרק ד סי' ו) ספק אם במכירה באכסרה יש דין אונאה, מכל מקום המהרש"ך מחדש שאף הרא"ש יודה במקרה שבו האונאה היא ביותר מכפל (כגון שמכר לו דבר השווה דינר אחד ביותר משני דינרים), וכפי שהרא"ש (בבא מציעא פרק ד סי' כא) כותב לגבי אונאה בקרקעות.

אולם בשו"ת מקור ברוך (להרב ברוך קלעי סי' נה) כתב שאין במקרה זה אונאה אף אם יימצא אחר כך פחות או יותר זהב ממה ששיערו, לפי שהמוכר והקונה שניהם אינם יודעים מה יוציאו מהעפר שלפניהם, שהרי זה דבר שאי אפשר לשער בדיוק, ואם כן מלכתחילה הייתה דעתם שלא יהיה להם זה על זה כלום, בין אם יותיר ובין אם יחסר (משמע מדבריו שתהיה אונאה אם קנה עפרות זהב ביותר או פחות ממחיר עפרות הזהב בשוק). המקור ברוך הביא ראיות לדבריו מהדין שאין אונאה במוכר לחברו חלב וגיזות שבהמתו עתידה לעשות (בבא מציעא סד ע"א), וכן ממכירת מס הקהל, שפסק הרא"ש (שו"ת כלל יג סי' כ) בעניין "אלמעונה" של הקהל, שאין בה אונאה מפני שחוכר המס מקבל עליו את המחיר בין אם ירוויח הרבה ובין אם יפסיד. ומה שפסק הרמב"ם בעניין מכירה אכסרה שיש בה אונאה, הוא דווקא אם חושבים שביכולתם לשער כמה יש, ואינם מוחלים אונאתם אם יתברר שטעו.

מדברי המקור ברוך לכאורה משמע שהמוצר הנמכר הוא הזהב עצמו, ואף שמעיקר הדין אמורה להיות אונאה, בפועל מועילה מחילת הקונה והמוכר, מצד סברתם שיוכלו להרוויח, או מכוח המנהג. אמנם, אפשר להתייחס למקרה זה גם אחרת: המוצר הנמכר הוא עפרות הזהב כמות שהן, ואף אם יימצא שיש הרבה יותר או פחות זהב ממה ששיערו, אם מכרו את עפרות הזהב כמחיר השוק שלהן, אין בזה אונאה. וכך ביאר במשפט שלום (סי' רט סע' א סוף ד"ה ונראה דגם): "דאדעתא דהכי נחתי וזבני, פירוש שכל הקונים קונים על הספק הזה, ואין קונים כפי השיווי שיהיה אחר הזיקוק של הזהב, רק כפי שהוא שוה על הספק, וצריך להיות השומא כמות שהיא על הספק, ולכן לא שייך בזה אונאה".

הרשד"ם (חו"מ סי' שעט) לא הסכים לסברת המקור ברוך, ואף על פי כן כתב שאין אונאה במקרה זה, מפני שהמנהג לסחור באופן זה שאין בו אונאה: "גם מטענה שאמר ר' שהוא דרך לצאת כסף ולהרויח ולפעמים להפך ושהוא מכר כדרך הנהוג... אף על פי דלכאורא נראה שאין בטענה זו ממש, שהרי כל הסוחרים דרכם לקנות ולמכור להרויח או להפסיד, ועם כל זה אמרו שאפילו תגרי לוד שנתאנו יש להם דין אונאה... אלא שמכל מקום נראה דגם בזה יראה שיש זכות לראובן בטענה זו. והטעם, שהלכה רווחת שכל הנושא ונותן סתם על מנהג המדינה הוא סומך, ואם כן אם יתברר שהמנהג פשוט בנושאים ונותנים בדבר זה, שבין מוציאין כסף הרבה יותר על שתות שאז נתאנה מוכר, ובין שאינם מוציאין אלא פחות יתר משתות שאז נתאנה לוקח אין מוציאין מזה לזה האונאה – אז ודאי יש לנו לומר דאדעתא דהכי סלקי ונחתי ומחלי זה לזה ואין להם אונאה". ונראה שאף מהרש"ך יודה לזה, שהרי בתשובתו לא התייחס כלל לעניין המנהג.

ועיינו עוד בחכמת שלמה (נדפס בקובץ חיבורים בשולחן ערוך חו"מ מהד' פריעדמאן רט, ב) שדן באונאה בקונה אתרוגים ונמצאו מקולקלים, וכתב: "דאף שהמתנה על מנת שאין לך עלי אונאה יש לו עליו אונאה, היינו מדינא, אבל מכל מקום אם נעשה כן מנהג בין התגרים שלא יהיה בזה אונאה – כמו דמהני מנהג התגרים לענין קנין דקנה בו אף דלא הוי קנין מן התורה, כן הכי נמי ביעל מנת שאין לך עלי אונאה' מהני מנהג התגרים במה שדרכן בכך".

במקרה שבו גם המוכר וגם הקונה אינם יודעים מה טיבו של היהלום העומד לפניו, מחיר היהלום משקף את הסיכוי שהיהלום יימצא באיכות גבוהה, לצד הסיכון שימצא באיכות נמוכה. אך במקרה דנן המוכר משיג יתרון משמעותי על הקונה, כי את היהלומים שנמצאו בעלי איכות גבוהה ימכור כיהלומים בדוקים שערכם רב, ואת היהלומים שנמצאו בעלי איכות נמוכה ימכור כלא בדוקים, והקונים יציעו מחיר גבוה יחסית, מחיר שמגלם את הסיכוי שהיהלום יימצא באיכות גבוהה.

לכן לכל הדעות יש כאן אונאה, שכן אף המקור ברוך והמשפט שלום מודים במקרה שהמוכר יודע והקונה אינו יודע שיש בכך אונאה, ורק כאשר שניהם אינם יודעים, ומוכרים על הספק, אין אונאה לשיטתם. גם מצד המנהג אין מחילה על האונאה, כי אין מנהג למכור באופן זה, שהמוכר יודע והקונה אינו יודע.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבדק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מהו 'אגיסטון'?

האם מותר ליהודי לעבוד בקרקע חשיכת לגוי?

מהי משמעות קניין הגוי בארץ ישראל?

האם יש קדושת שבעיית בפירות הגוי?

מה כולל איסור אמירה לגוי בשמיטה?

מהן הגבלות על קניית יבול חז"ל?

שנת השבע

חמדת ימים

972-2-5371485 | shmita@eretzhemdah.org